

Hans Anten

Epistolair egocentrisme

Hendrik de Vries & Constant van Wessem, *Brieven 1919-1952*. Bezorgd, ingeleid en van aantekeningen voorzien door Jan van der Vegt. Hilversum: Verloren, 2013. 335 p., ill. (Achter het Boek, 42). ISBN 978-90-8704-399-5. Prijs: € 35,00.

Het veelzijdige oeuvre van Constant van Wessem (1891-1954) is thans nagenoeg vergeten. Hij schreef essays, kritieken, prozagedichten, biografieën, vie romances en romans. In literair-historische overzichten wordt Van Wessem nu meestal uitsluitend besproken als redacteur van de twee belangrijkste Nederlandse literaire jongerentijdschriften uit de jaren tien en twintig van de vorige eeuw: *Het Getij* (1916-1924) en *De Vrije Bladen* (1924-1931). Het is niet het minst vanwege zijn inzet dat deze tijdschriften bij uitstek een podium konden zijn voor manifestaties van modernisme die de literatuur een krachtige vernieuwende impuls hebben gegeven. In het bijzonder worden dan Van Wessems bijdragen aan de prozavernieuwing genoemd. In het vernieuwingstraject van realisme naar zakelijkheid dat het proza tijdens het interbellum aflegt, vormen onder meer zijn opstellen over het moderne proza in *De Vrije Bladen* markante fragmenten. Van Wessem verdwijnt evenwel voorgoed naar de periferie van het literaire bedrijf wanneer eind 1931 *Forum* als opvolger van *De Vrije Bladen* verschijnt en hij door de redacteurs Menno ter Braak en E. du Perron buiten spel wordt gezet.

‘Ik ben geen populaire dichter, maar ik word wel gewaardeerd’. Deze uitspraak van de Groningse dichter, tekenaar en schilder Hendrik de Vries (1896-1989) uit de jaren zeventig lijkt een adequate typering te zijn van zijn literaire status. Zo vergeten als Van Wessem is De Vries zeker niet. In een canon van Nederlandse dichters uit de twintigste eeuw zal De Vries anno 2014 vermoedelijk geen centrale plaats innemen. Maar de bekendheid van zijn dikwijls in bloemlezingen opgenomen gedicht ‘Mijn broer’, de talrijke boekpublicaties over zijn leven en werk die de afgelopen veertig jaar verschenen, de bekroning van zijn omvangrijk oeuvre met de Constantijn Huygens-prijs in 1962 en de P.C. Hooft-prijs in 1973 en de publicatie van zijn *Verzamelde gedichten* in 1993 zijn enige indicaties voor de renommée van De Vries. Hij debuteerde in 1918 in *Het Getij* met vijf gedichten die door andere tijdschriften waren geweigerd. Het was dankzij redacteur Van Wessem dat deze poëzie met zijn fantastisch-melancholieke droomsfeer werd geplaatst en De Vries zijn officiële entree in de Nederlandse literatuur kon maken, en wel in de context van moderniteit die toen in *Het Getij* gestalte kreeg in teksten van onder anderen J.J. Slauerhoff, Herman van den Bergh, Theo van Doesburg, Van Wessem en diens alter ego Frederik Chasalle.

Het fundament voor de *epistolaire* vriendschap tussen Van Wessem en De Vries – ze hebben elkaar slechts enkele keren ontmoet – dateert van 1918, maar pas tijdens de Tweede Wereldoorlog kregen hun contacten op afstand een intiem karakter. Het bestaan van deze correspondentie was al lang bekend. Zo gebruikte Van Wessem brieven van De Vries in zijn literaire memoires *Mijn broeders in Apollo* uit 1941. En in het artikel waarmee De Vries de overleden Van Wessem herdacht, in 1955 opgenomen in het *Critisch Bulletin*, stond hij uitvoerig stil bij de grote betekenis die hun ‘onvermoerbare briefwisseling’ voor hem had. Het zijn echter vooral de biografische publicaties van Jan van der Vegt waardoor men kennis heeft kunnen nemen van de *inhoud* van een groot deel van De Vries’ brieven aan Van Wessem. Die heeft Van der Vegt met name voor het verhaal in zijn biografie van De Vries uit 2006

veelvuldig geraadpleegd en royaal geciteerd.¹ Niettemin is de complete briefwisseling, voor zover bewaard gebleven, ook voor de geverseerde lezer fascinerende lectuur, niet alleen omdat ze het uitzonderlijke kunstenaarschap en leven van De Vries indringend belicht, maar ook, paradoxaal genoeg, vanwege de vergaande eenzijdigheid van de correspondentie. Het ontbreken van de naam Van Wessem in de vorige zin heeft te maken, zo zal duidelijk worden, met een aanzienlijke inhoudelijke onevenwichtigheid.

Brieven 1919-1952, bezorgd door Van der Vegt, de De Vries-kenner *par excellence*, is in hoge mate een voorbeeldige uitgave. De correspondentie wordt ingeleid met een verhelderende beschouwing van ruim dertig bladzijden waarin Van der Vegt in grote lijnen het parcours van de briefwisseling in chronologie schetst en reliëf geeft aan de hand van literair-historische en biografische excursies. De annotaties bij de brieven overbruggen de historische afstand meestal adequaat, zeker waar ze betrekking hebben op bibliografische en biografische gegevens van personen en titels die in de documenten worden genoemd. Het corpus bestaat uit 163 brieven en briefkaarten, die soms met grote lacunes een tijdsbestek van meer dan dertig jaar omvatten. De verdeling van dat corpus is nogal ongelijk, onder meer omdat De Vries zijn archief slordig beheerde: 109 brieven zijn van De Vries, 54 van Van Wessem. Drie fasen zijn in de chronologie te onderscheiden: voor de periode 1919-1934 zijn alleen 16 brieven van De Vries bewaard. 125 brieven zijn er voor de periode die ongetwijfeld de essentie van de editie uitmaakt: van september 1940 tot en met februari 1945. Dan volgen nog 22 brieven voor de periode na de oorlog: van juni 1945 tot en met 1952. Enige bijlagen, de verantwoording, een bibliografie en een namen- en zaakregister completeren deze uitgave.

Het is Van Wessem die in 1919 de briefwisseling in gang zet als hij (in een niet bewaarde brief) aan De Vries nadere informatie vraagt over diens poëzie en literaire principes ten behoeve van de bloemlezing *De jongeren* (1919), waarmee hij en mede *Getij*-redacteur Ernst Groenevelt een nieuwe generatie dichters presenteerden. De zestien vrij korte brieven die De Vries in de eerste fase van de correspondentie met soms een interval van drie jaar aan de ‘Zeer geachte Heer Van Wessem’ schreef, zijn met hun zakelijke toon en inhoud weinig opvallend. Ze tonen in hun beknoptheid wél de opmaat tot een alles overheersend kenmerk van de correspondentie in de tweede periode: de zaken die De Vries aan de orde stelt hebben bijna alle betrekking op De Vries. Daarmee samenhangend is het een zeldzaamheid als Van Wessem een vraag leest die over zijn eigen werk gaat. Zo’n interessante uitzondering formuleert De Vries op 15 november 1931 op een briefkaart, enkele dagen na het verschijnen van het eerste nummer van *Forum*: “Hoe staat U tegenover de onderneming; ziet U er een mededinger in, of een aanvulling?” (p. 49) Helaas ontbreekt Van Wessems antwoord op deze vraag over een voor hem dan actuele en cruciale kwestie.

In september 1940 is het wederom Van Wessem die zich met vragen tot De Vries richt, nu voor *Mijn broeders in Apollo*, en daarmee een ongekend intensieve fase in de briefwisseling initieert, die vierenhalf jaar zou duren. Aanvankelijk is de door beiden zeer gewaardeerde poëzie van Slauerhoff het onderwerp – Van Wessem publiceerde in 1940 de eerste biografie van deze in 1936 overleden schrijver² – maar als hij weldra aangeeft dat hij de meeste affiniteit met de poëzie van De Vries heeft en stelt meer te willen weten over een toekomstige bundel die *Toovertuin* zal gaan heten, is het hek van de dam. Gepassioneerd en als een bezetene werkt De Vries tijdens de oorlogsjaren aan de almaar groeiende bundel die

¹ J. van der Vegt, *Hendrik de Vries. Biografie*. Amsterdam, 2006. Zie ook J. van der Vegt, *Hendrik de Vries (1896-1989). Een biografische schets*. Baarn, 1996.

² C. van Wessem, *Slauerhoff. Een levensbeschrijving. Met reproducties naar foto's en manuscripten alsmede een bibliographie*. Rijswijk, 1940.

een hoogtepunt in zijn oeuvre zou worden. (*Toovertuin* verscheen in 1947 met uiteindelijk honderdvijfendertig gedichten). Van Wessem werd meezeer, en wel de beste. In zijn herdenkingsartikel gaf De Vries hem terecht de eretitel ‘mede-tovertuinier’.

Toovertuin in statu nascendi vormt de kern van de correspondentie. Tot in details is de genese van de bundel te volgen in de talloos vele beargumenteerde voorstellen die De Vries zijn literaire raadsman voorlegt over meegestuurde nieuwe teksten, over de telkens gewijzigde inhoudsopgave en volgorde, over varianten, invoegingen, aanvullingen, verwijderingen, omzettingen en herschikkingen op het niveau van woorden, regels, strofen en gedichten. Het is te begrijpen dat De Vries in Van Wessem de ideale lezer vond. Uit de antwoordbrieven komt Van Wessem tevoorschijn als een geduldig en empathisch criticus die meestal instemt en zijn negatief commentaar bescheiden formuleert.

Voor wie *Toovertuin* niet of niet goed kent zal het substantiële deel van de correspondentie over een *work in progress* naar ik vermoed behoorlijk taaie lectuur zijn. Toegankelijker zijn dan de zeer uitvoerige brieven die De Vries aan zijn beoogd biograaf schrijft. Het is immers in deze hoedanigheid dat Van Wessem deelgenoot wordt gemaakt van delicate particuliere bijzonderheden, zaken die toen niet geopenbaard mochten worden, maar die thans ruimschoots bekend zijn, niet in de laatste plaats door de biografie van Van der Vegt. Met een exhibitionistische mededeelzaamheid en onbevangen vrijmoedigheid weidt De Vries in deze brieven bijvoorbeeld uit over de problematische relatie met zijn door hem gehate psychisch gestoorde moeder, over hoeveelheid, samenstelling en soorten alcohol en chocola door middel waarvan hij een creatieve roes weet op te wekken, over zijn ‘maatschappelijk-onmogelijke passies’ (p. 162), zoals zijn ‘altijd onderdrukte begeerten’ naar ‘kleine vriendinnetjes’, de meisjes van acht tot tien jaar tot wie hij zich zijn leven lang aangetrokken voelde en die in zijn gedichten en tekeningen zo vaak voorkomen. Omdat in de annotaties zoveel toegelicht wordt, is het opmerkelijk dat de editeur deze deviante seksuele voorkeur nergens becommentarieert of verklaart.

Op 31 januari 1946 trad De Vries in het huwelijk met Riek van der Zee. Ook al had in de loop van 1941 de wederzijdse gemeenzame aanspreking ‘Beste Vriend’ de meer formele aanhef vervangen, de epistolaire vriendschap kende kennelijk toch haar grenzen. Pas negen maanden later wordt Van Wessem op de hoogte gesteld van de trouwerij. Dat ‘egocentrische onachtzaamheid’ (p. 34) van De Vries hieraan ten grondslag ligt, zoals Van der Vegt oppert, lijkt me volkomen plausibel. Pijnlijker zal voor Van Wessem in de naoorlogse fase van de aflopende correspondentie het gegeven zijn geweest dat De Vries hem als meezeer van *Toovertuin* liet vallen, zonder dat met zoveel woorden te zeggen. Wijzigingen en aanvullingen worden niet meer voorgelegd, alleen megedeeld nu De Vries’ echtgenote, een masseuse met literaire ambities maar zonder veel talent, Van Wessems rol heeft overgenomen. Van teleurstelling laat Van Wessem echter niets merken, zoals hij zich eerder onaangedaan toonde wanneer zijn vriend niet reageert op wat hij bij uitzondering schrijft over eigen werk. Men kan alleen maar instemmen met Van der Vegts conclusie: De Vries was ‘te veel van zichzelf vervuld’ (p. 29).

Het zal duidelijk zijn dat deze fraai uitgegeven en zorgvuldig bezorgde briefwisseling tussen Hendrik de Vries en Constant van Wessem een te eenzijdige signatuur heeft om voor beide auteurs in dezelfde mate van belang te zijn. Alle nadruk valt op De Vries zijn werk en leven, in het bijzonder op de ontstaans- en wordingsgeschiedenis van *Toovertuin*, een van zijn bekendste bundels. Hoezeer de focus daarop gericht is, blijkt eens te meer als pas eind maart 1941 voor het eerst de bijzondere tijd ter sprake komt waarin de meeste brieven werden geschreven: de Duitse bezetting.

